

Inimene V

Inimese (mitte)kohanemisest Vanemuise etendustes

☒ „[Salemi nõiad](#) (*The Crucible*)”. Arthur Milleri näidend, Ain Mäeotsa lavastus. Vanemuise etendus 10. detsembril 2006 kell 16 Sadamateatris;

☒ „[Elling](#)”. Axel Hellsteniuse, Ingvar Ambjornseni ja Peter Naessi näidend ning Ain Mäeotsa lavastus. Vanemuise etendus 22. detsembril 2006 kell 19 Tartu Saksa Kultuuri Instituudis.

Need kaks Vanemuise tükki on väliselt muidugi õige erinevad, kuid suuremas võtmes on need ometi päris samast asjast: sellest kuidas inimene kohaneb või ei kohane ühiskonnaga. Muidugi võib sellise sildi vaata et igale etendusele külge riputada, kuid nendes kahes etenduses on see küsimus väga visalt väga keset lava.

Olgu kõigepealt jutuks varasem Milleri nõidade lugu. Ei olnudki varem ühegi tüki viimasele etendusele varem sattunud, kuid ega seal ses mõttes midagi erilist ka ei juhtunud. Kõnesid ei peetud ega erilist meeleliigutust välja ei näidatud, kuid lilli jagati ja rahvas plaksutas üle keskmise (vaevalt siiski, et viimane etendus seda kätte kokkulöömise indu eriliselt mõjutas).

Väga kokkuvõtlikult oli ikka väga hea, et sai viimasel võimalusel see lugu ära vaadatud.

Muidugi ja jälle vaimustas [Arthur Milleri](#) lugu ja tekst. Minuga oli see kord juba juhtunud tema Hinnaga Vanemuises aastaid tagasi. Magasin sõna otseses mõttes tookord suurema osa esimesest vaatusest ja teisega sain elu ühe kõige suurema elamuse. Ao Peep oli tookord ekstraklass. Draama žanr on juba kord eetika kandumine ilukirjandusse ja lavakunsti ja Milleri käesolev lugu on tõeliseks ja suureks moraalisõlmeks, mida päriselt lahti harutada ei olegi vist võimalik. Küllap see on ka hea kunsti tunnuseks, et ei ole üheselt lahatav nägudeks ja tegudeks ning innustab lugeja-vaataja enda fantaasiat. Tõepoolest on autoril õnnestunud ühte töösse kokku siduda sedavõrd palju panuseid, (eel)arvamusi ja tegemisi, et kokku tuleb neist üks võimas vaimne monument nii inimese närususele kui suurusele.

Kuigi lugu ise oli juhtunud juba aastasadu tagasi ja nõiad ei pälvi ammu enam väikestki hukkamõistu, ei ole see sugugi vaid rekonstruktsioon ammu möödunud aegadest, vaid võimas hoiatus, et olge valvsad, sest midagi sellist võib ka praegu kergesti ja suures ulatuses juhtuda, kui sootsium läheb karmilt kallale oma elementidele. Oh, kui palju on seda olnud ja pole sugugi välistatud selle juhtumine edaspidi!

Niisiis on loo peaküsimuseks ikka inimese ja sootsiumi vahekord ehk kui palju suvatseb ühiskond jätta ruumi isiklikule. Vaimses prozhektorivihus on kõigepealt mees (Riho Kütsar) ja naine (Helena Merzin) Proctorid, seejärel kogu hulluse esile kutsunud pastor ja tüdrukud ja kõige lõpuks hulluse realiseerinud ühiskondliku võimu esindajad. Puritaanne Massachusetts pakkus meile kogemiseks õppetunni, kuhu võib välja jõuda mõne fundamentalismiga. Midagi sellist on tõsisemal kujul juhtunud ka meie küüditamiste ajal pool sajandit tagasi, kui robustse võimu abiga hakati klaarima inimeste omavahelisi suhteid. Ei hakkaks siin isegi tavalisest argipäevast, kus sotsiaalsed positsioonid nii sageli inimeste vahelisi suhteid teevad. Kuigi tegelikkuse juhtunu seletamiseks ringlevat mitmeid versioone kuni tungaltera hallutsinogeense toimeni välja, on Milleri õige inimlik alatuse versioon sellest ikkagi väga usutav. Ta on seda teinud ameerikalikul muinasjutulis-muusikalilikul moel, kus hea ja halva vastandumised tehakse lihtsaks ja selgeks. John Proctor on selle muusikali kangelane, kes tegi halbu asju, kuid lõppude lõpuks läks pühakuna surma. Tema käitumine oli murdepunktiks ka kogukonna võimumeestele, kes said isegi aru olukorra valelikkusest, kuid lootsid ise jääda õigeks ikkagi inimeste arvelt, kes pidid oma olematut süüid tunnistama. Seega ei huvitanud võimumehi kuigivõrd inimene üksi võetuna, vaid pigem taltsa karja taltsa elemendina. Eks kohanemisestki saab siin rääkida kahte moodi. Kiire kohanemine olnuks muidugi elu ja olu päästev, kuid nii mõnelegi tulnuks see enesesalgamise hinnaga. Aeglase kohanemise hinnaks võivad olla piinad, vaevad või isegi elu, kuid inimese mina jääb salgamata ning pikas perspektiivis võib ühiskondki toimunud õppustki võtta. Mr. Proctori kangelastegu oligi see, et ta loobus kiirest kohanemisest ning suunas seeläbi vaimse prozhektori võimumeestele. Omaette huvitav küsimus on võimumeeste sotsiaalse kohanemise kiirus ja iseloom. Õige tavaliselt on see 2-faasiline: kõigepealt hangitakse võimu kiire kohanemisega, mille järel ei taheta enam ise kohaneda, vaid pigem soovitakse teiste tingimusteta kohanemist.

Lavastus ise oli tehtud tõusvas joones, mis on alati sündmuseks eesti teatris. Riho Kütsar ja Helena Merzin Proctoritena tegid kindlasti hea ja meeldejäáva esituse, Indrek Taalma võimu kõrge esindajana samuti. Kuigi lugu on potentsiaalselt vägagi psühholoogiline, jäi see külg etenduses pisut tahaplaanile. Just saatanlik tüdruk Abigail Williams jäi ses mõttes õige steriilseks ega lisanud etendusse sedavõrd pinget kui tema tegelaskuju ja tekst seda võimaldanuks ning Kütsari John Proctori ei näidand laval küll mingeid nõrkusi-ihasid tüdruku suhtes. Tüdrukute

määratsemine jäi samuti õige kunstlikuks. Kokkuvõttes oli lavastus siiski hästi tehtud ning vääril kindlasti päris kena kohta eesti teatrikalmistul. Olgu muld talle, st etendusele, kerge!

Meie teine lavalise kohanemise lugu on hoopis teisest ajast ja puust, kuid inimese ühiskondliku kohanemise teema sellest hoolimata jätkuvalt seesama. Elling (Riho Kütsar) ja ta kaaslane Kjell Barne (Margus Jaanovits) on vaimust pisut vaevatud, aga siiski sedavõrd tublid, et nad saavad sotsiaalkorterite ning võimaluse taas tavapärasesse iseseisvasse ellu naasta. Ja lugu näitab õige kenasti, kui keeruline see isegi õige lihtsate asjade ajamisel ikkagi saab olla. Sõnumi tonaalsus on eelmisega võrreldes hoopis midagi muud, väljapääsmatu sotsiaalse surutise asemel on siin olud märksa kelmikamad ja pehmemad. Ei ole siin hamletlikku võitlust olemise eest, vaid hoopis ühiskondlik ettekanne, kus kandikul erinevad võimalused. Keegi ei taha ega kavatse peategelasi kuhugile pressida, selle asemel innustatakse neid erinevatel viisidel ise koos teistega olema. Mitmekesine portree Põhjamaade popultavast ühiskonnakorraldusest, mida mõned tugevad teinekord igavaks ja tüütukski peavad. Tükk on justkui üks vaimse embrüoloogia ülevaade, kus peategelased alustavad oma sotsiaalsest seadistumist õige algusest ja saavad sellega ka päris kenasti hakkama, ilma et nad etenduse lõpuks oma lage saavutatud oleks. Ollakse nii väga kinni selles väheses, milles tuntakse kindlust ja tasapisi õpitakse ka uut. Samas lastakse fantaasiatel lennata, mis ongi ehk selles loos kohanemise mootoriks tehtud.

Etendus toimus Saksa kultuuri instituudi saalis, mis annab lavastusele nii võlusi kui piiranguid. Vähe ruumi ja tegelasi, vahetu kontakt, lihtsad vahendid määrasid paljuski etenduse õhustikku. Igasuguse kahtluseta oli selle õhtu täheks Margus Jaanovits, kelle Kjell Bjarne oli täpselt see, kes ta olema pidi ja olla sai. Mulle on see üks tema paremaid rolle, mida on õnnestunud üldse näha. Pisut reservi oli noorukese Ragne Pekarevi tegemistes, kuid üks kogemus tule ikka tööga ning kostümeeritud keha tegi siiski tubli osa vajaminevast siiski ära. Kütsari Elling paistis Kjell Bjarne kõrval kuidagi liiga normaalne vend olevat, seal oli rohkem jonnit ja isekust kui vajalikku ohohhi, kuid asi toimus sellele vaatamata. Päris huvitav kuju oli Margus Luige sotsiaaltöötaja, kes paistis oma stereotüüpidelt samuti sotsiaalkorterite päritolu olema.

Niisiis, kohaneda või mitte kohaneda, selles on teinekord küsimus ja mitte väike? Nende pärast, kes suudavad seda küsimust endale tõstatada või veelgi enam, sellele ka vastata, ei pruugi küll ülemäära muretseda.

12.- 28. detsembril 2006

Andres Soosaar